

TÜRKİYE'DE REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMA HİZMETLERİ

Özel Eğitim ve
Rehberlik Hizmetleri
Genel Müdürlüğü

Ebeveyn Katılımı

Çocuğun gelişiminde anne-babadan alınan genetik miras olan kalıttan sonra etkili olan unsur çevredir. Çevre deyince ilk akla gelen aile olmaktadır. Ailenin çocuğu yetiştirirken ona

Çocuğun gelişiminde anne-babadan alınan genetik miras olan kalıttan sonra etkili olan unsur çevredir. Çevre deyince ilk akla gelen aile olmaktadır.

Ebeveyn katılımı, anne-babanın öğrencinin eğitim yaşamına olumlu bir şekilde ve etkin olarak katılması, öğrencinin eğitim yaşamında yer alması ve ebeveynin becerilerini ortaya koyma sürecidir.

karşı olan tutumu ve yaklaşım biçimi, çocuğun kişiliğini ve diğer bireysel özelliklerini biçimlendirmektedir. Ayrıca bu tutumlar öğrencilerin okuldaki başarılarını da etkilemektedir. Çocuğun kişilik gelişiminde bu denli önemli olan ailelerin, çocuğun eğitim yaşamına olumlu katkı sunmaları ve öğrencilerin bir bütün olarak gelişmeleri açısından okullarda sunulan hizmetlerde yer almaları önemlidir.

Ebeveyn katılımının öğrenci çıktılarına etkisini gösteren güvenilir çalışmalar vardır. Bu çalışmalar iyi ebeveynlik ve desteği içeren “gönüllü faaliyetler” ile ilişkilidir [1].

Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde ailenin katılımı ülkemizde ailelerin güçlendirilmesi,

yetişkin eğitimi ve özellikle annelerin eğitimi açısından da önem kazanmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar, anne-baba eğitim grupları yoluyla anne babaların kişisel gelişim sağladıkları ve bazılarının okula karşı olumlu tutum geliştirdiklerini göstermektedir [2].

Ebeveyn katılımı, anne-babanın öğrencinin eğitim yaşamına olumlu bir şekilde ve etkin olarak katılması, öğrencinin eğitim yaşamında yer alması ve ebeveynin becerilerini ortaya koyma sürecidir. Ebeveyn katılımı üç alt başlıkta incelenmektedir: (1) Ev temelli katılım; (2) okul temelli katılım ve (3) iş birliği temelli katılım ^[3].

1. *Ev temelli katılım*: Ev temelli katılım ebeveyn ile öğrenci arasında okul dışında gerçekleşen etkileşimlerdir. Başka bir anlatımla, ebeveynlerin çocukları ile evde yapabilecekleri etkinlikler ve öğretmenin ev ziyaretleri (bu daha seyrek bir uygulamadır) olarak ifade edilebilir ^[4]. Genel olarak, ev ödevlerine yardım etme, ödevleri kontrol etme ve eğitim sürecini takip etme gibi ebeveyn davranışları ev temelli katılım örnekleridir.

2. *Okul temelli katılım*: Okul temelli katılım, öğrenci odaklı biçimde ebeveynin okul içi etkinlikleridir. Ebeveynin okuldaki eğitsel etkinliklere katılımı ile ilgili davranışlarından oluşur. Okul çalışmalarına gönüllü olarak katılma, aile-öğretmen konferanslarına katılma, öğretmenlerle yazılı iletişim içinde olma, okulun düzenlediği sosyal etkinliklere katılma ve sınıf içi etkinliklerde görev alma gibi davranışlar okul temelli katılım örnekleridir.

3. *İş birliği temelli katılım*: İş birliği temelli katılım, ebeveynin, öğretmen ve okul personeli ile öğrencinin gelişimine yönelik etkileşimleridir. Etkinlikler konusunda öğretmenle konuşmak, problemlerle ilgili konuşmak ve bilgi edinmek üzere okul yönetimi ile görüşmek iş birliği temelli katılım örnekleridir ^[3].

Ebeveyn katılımının içeriği öğretim kademelerine göre farklılaşabilir. Ancak her kademede ebeveyn katılımı ve ebeveyn ilgisi beklenir. Bu süreçte ebeveyn katılımı ve ilgisiyle ilgili sınırları belirlemek oldukça önemlidir. Okullarda çalışan rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar söz konusu sınırlar konusunda okul yönetimi, öğretmen ve ebeveynlere müşavirlik hizmeti verebilir.

Okul Öncesinde Ebeveyn Katılımı

Okul öncesinde çalışan rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar, çocukların akademik, sosyal duygusal ve kariyer gelişim alanlarında desteklenmeleri sürecinde ebeveyn katılımına önem vermektedirler.

Araştırmalar; ebeveyn ilgisinin (parental engagement) ilk çocukluk ve ilkokul yıllarında, öğrenme alışkanlıkları edinme ile düşünce ve deneyimleri organize edip, iletişim kurma becerisi üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir ^[5]. Bu becerilerin gelişimi üzerinde en fazla etkiye sahip olan ebeveyn ilgisiyle ilgili faaliyetlerin başında çocuklarının anlattıklarını dinlemek, kelimeleri izole şekilde öğretmek yerine şarkı ve ninnilere bağlamak, günlerinin nasıl geçtiğini ve deneyimlerini sormak gelmektedir ^{[5]; [6]}.

Okul öncesinde çalışan rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar, ebeveyn ilgisi ve ebeveyn katılımını verimli hâle getirmek için ebeveynlere müşavirlik eder. Ayrıca ebeveynlerin kendi eğitimlerini desteklemeleri için uygun olan programlar hakkında bilgi verir. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve yapılandırılmış olan anne-baba eğitim programlarına katılımları sağlanabilir.

İlkokulda Ebeveyn Katılımı

İlkokulda çalışan rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar, çocukların akademik, sosyal duygusal ve kariyer gelişim hedeflerine ulaşmalarında ebeveyn katılımına büyük önem vermektedirler.

İlkokulda çalışan rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar, çocukların akademik, sosyal duygusal ve kariyer gelişim hedeflerine ulaşmalarında ebeveyn katılımına büyük önem vermektedirler. Ebeveyn desteği olmadan, sınıf rehber öğretmenlerinin ve rehber öğretmen/psikolojik danışmanların sundukları hizmetlerde başarı sağlamaları zor görünmektedir. Ebeveynler çocuklarının rehberlik ve psikolojik

danışma etkinliklerine katılmalarını desteklediklerinde okul-ev arasında işe yarar bir ortaklık kurulmaktadır. Benzer şekilde ebeveynlerin katılımını özendiren, çocuklarını etkileyen programlar hakkında bilgilendiren ve çocuklarının eğitimine katılmalarını cesaretlendiren okulların öğrencileri daha başarılı olmaktadır ^[7].

Ailelerin eğitim sürecine etkin katılımının temel gerekçeleri vardır ^[4]. Bu gerekçelerden bazıları şunlardır: (1) Anne-babalar çocuklarıyla en yoğun biçimde iletişim içinde olan bireylerdir; (2) ailelerin okulu tanıması, kendilerini okulun bir parçası olarak hissetmesi, onların okula ve öğrencilere kaynaklar araması için fırsat sağlar; (3) sınıf ve okul ortamı içinde “ortak bir kültürün” oluşması için ailelerin eğitim sürecine ilişkin bazı etkinlikleri ev ortamına taşımaları ve bunları

geliştirmelerini sağlar; (4) aile katılımı hem çocuk hem de aile için yararlıdır; (5) ailelerin okul ve eğitim sürecine ilişkin olumlu tutum geliştirmesini sağlar; (6) çocukların benlik algılarını ve başarılarını artırır.

Ebeveynler, öğretmenler ve rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar birlikte çalışarak, çocuğun olumlu ve sağlıklı bir yön belirlemesine yardım edebilirler. Bu süreçte ebeveynin rolü; (1) okulun çocuğu anlamasına yardım etmek; (2) çocuğunu daha iyi tanımak ve anlamak; (3) çocuğun başarısında okulun yaptıklarını görmek ve takdir etmek; (4) yapıcı davranışsal değişim için cesaretlendirmeyi ve olumlu yaklaşımları benimsemektir. Bu roller, okulun çocuğun ihtiyacını karşılamasına yardım etme rolünde ailenin üstlendiği “profesyonel” katkıya işaret etmektedir. Ebeveynin rolündeki bu profesyonel katkı, öğretmenin öğretim konusundaki uzmanlığı ve rehber öğretmen/psikolojik danışmanın gelişim psikolojisi konusundaki uzmanlığı ile birleşerek etkili bir iş birliği oluşturmaktadır [7].

Ebeveynler, öğretmenler ve rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar birlikte çalışarak, çocuğun olumlu ve sağlıklı bir yön belirlemesine yardım edebilirler.

İlkokulda çalışan rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar ebeveynlerin toplantılara katılmalarını, olumlu disiplin, ev ödevlerine yardım, kardeş kıskançlığı, çocukla etkili iletişim, verimli çalışma, çocukların kazanmaları gereken yaşam bilgi ve becerileri gibi ebeveyn eğitim programlarına katılmalarını ve okuldaki gönüllü etkinliklere dâhil olmalarını sağlayarak ebeveyn katılımını teşvik ederler.

Ortaokulda Ebeveyn Katılımı

Ortaokulda çalışan rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar, ilkokulda çalışan rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar gibi, çocukların akademik, sosyal duygusal ve kariyer gelişim hedeflerine ulaşmalarında ebeveyn katılımına büyük önem vermektedirler. Ortaokula devam eden öğrenciler 5-8. sınıf öğrencilerinden oluşan ergenlik öncesi gruptur. Bu yaş grubunun kendine özgü ihtiyaçları-özellikle de fiziksel, sosyal duygusal gelişimle ilgili olanlar- özel ilgi gerektirmektedir.

Ortaokul öğrencileri, özerkliklerini ortaya koydukları ve aileden bağımsızlaşmaya çalıştıkları bir gelişim dönemindedirler. Ergen gelişiminin bu geçiş evresinde, sınıf rehber öğretmeni ve rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar ebeveyn katılımının

önemini bilmektedirler. Çocuklar bu geçiş sürecinde, onları ne zaman ve nasıl serbest bırakıp, ne zaman ve nasıl kontrol altına almaları gerektiğini iyi bilen ebeveynlere ihtiyaç duyarlar. Bu süreç pek çok ebeveyn için öğrenmeyi gerektiren ve çocuklarına da yarar getirecek birçok konuyu içermekle birlikte ebeveynlerin kendileri ve çocukları için değişimlerini gerektirir. Bu değişim, ebeveynlerin kendilerini ve çocuklarını tanımaları için gereklidir.

Sosyal duygusal gelişim ve özellikleri nedeniyle ortaokulda daha çok ebeveyn katılımı beklenir. Bu dönemde bazı ergenler “fırtına ve stres” döneminden geçiyor olabilir. Anne babalar, ergenlik öncesi dönemde çocuklarını nasıl yönlendirecekleri ve onlarla nasıl iletişim kuracakları konusunda yardıma ihtiyaç duyarlar. Ortaokula giden çocukları olan ebeveynlere yardım sürecinde rehber öğretmen/psikolojik danışmanlardan beklenen, ebeveynlerin ergenlik döneminin gelişim özellikleri ile ilgili programlar planlamaktır. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış ve yapılandırılmış olan anne-baba eğitim programlarına katılımları sağlanabilir. Bu programlarda ebeveynlerin kendilerini tanımaları, eğitmeleri, duygularını tanımaları, çocuklarda sosyal medya kullanım davranışı, ergenlik dönemi özellikleri, ergen-ebeveyn iletişimini kolaylaştıracak iletişim becerileri, gelişim görevleri, kimlik gelişimi ve ergen davranışında uyarı işaretleri vb. konularına yer verilebilir ya da ebeveynler yakın bir kurumda-çevrede sunulan bu tür programlara yönlendirilebilir. Ayrıca ebeveynlere bu konularda yararlı olabilecek online kaynaklar önerilebilir.

Lisede Ebeveyn Katılımı

Lisede çalışan rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar, ilkökul ve ortaokulda çalışan rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar gibi, öğrencilerin akademik, sosyal duygusal ve kariyer gelişim hedeflerine ulaşmalarında ebeveyn katılımına önem vermektedirler. Liseye devam eden öğrenciler 9-12. sınıf öğrencilerinden oluşan ergen grubudur. Lise yılları, pek çok öğrenci için artan bağımsızlık ihtiyacı ve sorumluluklar getirmektedir. Bu dönemde özellikle üniversite ya da mesleğe geçişle ilgili konular ebeveynlerin katılımını gerekli kılmaktadır.

Ergen çocukları olan ebeveynler, mesleki rehberlik ve eğitsel planlama, ergenle iletişim, sınavlara hazırlık gibi konularda sorun yaşayabilecekleri için, ebeveynlerin kendilerini tanımaları ve bu konuda kendilerini eğitmeleri beklenir. Lisede çalışan

rehber öğretmen/psikolojik danışmalar; ergen-ebeveyn iletişimini kolaylaştıracak iletişim becerileri, gelişim görevleri, akran ilişkileri, sosyal medya kullanım davranışı vb. konularda ergen davranışı hakkında programlar hazırlayabilir ya da yakın bir kurumda/çevrede sunulan bu tür programlara ebeveynleri yönlendirebilir. Ayrıca ebeveynlere bu konularda yararlı olabilecek çevrim içi bilgi kaynakları önerilebilir.

Ebeveyn Olmak

Günümüzde yaşanan hızlı değişimlere bağlı olarak ebeveynler çocuk yetiştirme konusunda bazı sıkıntılar yaşayabilmektedirler. Bazen eski yöntemler yeni nesillerde işe yaramamaktadır. Ebeveynler kendilerinden önceki nesillerin karşılaşmadığı kadar çok ve farklı sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Başlı başına *internet* ve ona bağlı olan *sosyal medya* kullanımı sorunu bile tarih boyunca hiçbir neslin karşılaşmadığı bir durumdur.

Anne babalar, geçmiş çocuk yetiştirme bilgilerine de ulaşmakta bazen zorluk çekmektedirler. Önceki nesillerin hangi soruna nasıl bir çözüm bulduklarını araştıracak zamanları ve imkânları da yoktur. Çekirdek aile yapısının yaygınlaşmasıyla, yaşlılar da anne baba olan yetişkin çocuklarına ulaşamamaktadırlar. Yani çocuk yetiştirme konusunda bilgi ve deneyim sahibi olanlar ile ona ihtiyaç duyanlar birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Bunun bir uzantısı olarak aileler kendilerine başka eğitimci aramak durumunda kalmışlardır [8].

Anne babalar kendilerini çocuk yetiştirme konusunda eğitmelidirler. Bu konuda kendi eğitimlerinin de sorumluluğunu üstlenmek durumundadırlar. Çünkü anne babalar çocuklarının eğitimleri konusunda en önemli aktörlerden biridir.

Anne babalar kendilerini çocuk yetiştirme konusunda eğitmelidirler. Bu konuda kendi eğitimlerinin de sorumluluğunu üstlenmek durumundadırlar.

Çocukların İhtiyaçlarını Karşılamalarına Yardımcı Olmak

Öncelikle ebeveynlerin çocuklarının ihtiyaçlarının farkında olmaları ve bunların karşılanmasına yardımcı olmaları gerekir. Ebeveynler kendi tutumlarını ve ebeveynlik tarzlarını gözden geçirmelidir. Çocuklarının fiziksel gelişimlerini, yeteneklerini, ilgilerini ve değerlerini bilmeli, çocuklarını tanımalı ve onların gelişimine katkı sunacak fırsatlar sunmalıdır.

İhtiyaç, gerçekten gerekli olan ya da öyle olduğu algılanan bir şeyin yokluğudur. İhtiyaçlar, açlıkla işaret edilen yiyecek ihtiyacı gibi somut olabilir ya da düzen ve anlama ihtiyacı gibi karmaşık ve soyut da olabilir. İhtiyaçlar; fizyolojik, sosyal, duygusal, bilişsel veya kendi değerini koruma ihtiyacı gibi farklı başlıklar altında toplanmaktadır.

Günlük yaşamda bu ihtiyaçları karşılamak için çaba gösterilir. Söz konusu ihtiyaçların öncelik sırası kişiye göre değişmekle birlikte, insanların ortak ihtiyaçları da vardır. Örneğin oksijen, su, yemek, uyku gibi. Aristoteles (M.Ö. 384) “Bütün insanlar doğal olarak bilmek isterler.” sözü ile insanların bilişsel açlığının ortak olduğuna işaret etmektedir.

İnsan davranışının nasıl doğduğu ve hangi etkenlere göre geliştiği her zaman merak konusu olmuştur. Bireylerin hedefe ulaşmasına yol gösteren ve enerji sağlayan güç, motivasyon olarak adlandırılır. Davranışın temelinde yatan motivasyon konusunda birbirinden farklı yaklaşımlar vardır.

Motivasyon, bilişsel ve duygusal süreçlerin ikisiyle de ilişkili bir kavram olup, insanların enerjisini bir amaca ulaşma doğrultusunda yönlendiren doğal bir insan kapasitesi olarak tanımlanabilir ^[9]. Motivasyon konusunda birbirinden farklı görüşler olmasına rağmen, üzerinde büyük ölçüde uzlaşılan hususlar da vardır. Bunlardan bazıları aşağıda verilmektedir ^[10]:

1. Motivasyon insanların sürekli değişen çevre koşullarına uyum sağlamalarına katkıda bulunur.
2. Motivasyon dikkatimizi çevremizdeki uygun unsurlara yöneltir.
3. Motivasyon sadece yaklaşma değil, tehlike ya da kaygı yaratıcı durumlar söz konusu olduğunda uzaklaşma/kaçınma yönelimi de yaratabilir.
4. İçsel ve dışsal motivasyon olduğu gibi farklı türde motivasyon kaynakları olabilir.
5. Motivasyon kuramları insanların ne istediklerini ve bunları neden istediklerini açıklamaya çalışır. Tüm insanlarda ortak biyolojik kökenli ihtiyaçların yanı sıra, yaşantılar ve kültürel/sosyal öğrenme aracılığı ile ortaya çıkan gereksinimler de bu kuramların ilgi alanındadır.
6. Bireylerin motivasyonu, içinde bulundukları sosyal bağlamdan etkilenir, hatta ona bağlıdır.

İnsanların birçok ihtiyacı vardır. “Belirli bir anda hangisini karşılamaya çalışacaklar?” diye sorulabilir. Burada kültür karşımıza çıkmaktadır. Araştırmacılara göre kültür ve motivasyon birbirlerinden ayrılmaz niteliktedir ^[1]. Dikkatin yönelmesi öğrenme için ilk adımdır ve insanlar dikkatlerini kendileri için önemli olan şeylere yöneltirler. İnsanlar için neyin önemli olduğu büyük ölçüde kültür tarafından belirlenir.

Motivasyon kuramları kendi varsayımlarına göre insan ihtiyaçlarını sıralamaktadır. Kuşkusuz bu kuramların söylediklerinde geçerli noktalar vardır. Bununla birlikte kültürlerarası farklılıklar ve hiçbir öğrencinin ortalama olmadığı gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır.

Motivasyon kuramlarından biri A. Maslow’a aittir. Maslow (1954) şekil 5’de gösterilen ihtiyaçlar hiyerarşisini önermiştir.

Şekil 5: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

A. Maslow 1943 yılında yayınladığı “İnsan Motivasyonu Üzerine Bir Kuram” adlı makalesinde hiyerarşik beş tip ihtiyaçla motive olduğumuzu belirtmiştir.

Maslow'a göre birey, alt düzeydeki ihtiyacını belli bir düzeyde de olsa karşılamadan daha sonraki bir ihtiyacı yeterli düzeyde hissetmez. Kuramda hiyerarşide altlarda yer alan ihtiyaçların en azından, kısmen daha üst düzeydeki ihtiyaçların karşılanmasından önce karşılanmaları gerektiği ifade edilmiştir. Örneğin aç veya fiziksel anlamda tehlike altında bulunan bir kimse yemek bulma veya güvende olmaya olumlu benlik imajı kazanmaktan daha fazla ilgi duyacaktır. Ancak karnı doyup kendisini tok ve güvende hissettikten sonra öz saygı gereksinimi önem kazanacaktır.

Maslow'un öne sürdüğü eksiklik ihtiyaçları ile gelişim ihtiyaçları arasındaki ayrım önemlidir. *Eksiklik ihtiyaçları* (fizyolojik, güvenlik, sevgi ve saygı) fiziksel ve psikolojik olarak kendini iyi hissetmede çok önemlidir. Bu ihtiyaçların karşılanması zorunludur ancak bir kez karşılandıklarında kişinin bunları karşılama ihtiyacı azalacaktır. Örnek için; açlık ihtiyacı, yemek yenildikten sonra azalır. *Gelişim ihtiyaçları*, bilme ve anlama, güzelliği takdir etme veya diğerlerinin gözünde takdir edilecek şekilde gelişme, hiçbir zaman tamamen karşılanamaz. Hatta insanlar, kendilerini çevreleyen dünyayı tanıma ve anlama ihtiyaçlarını karşıladıkça öğrenme motivasyonları da o oranda artar.

Maslow'a göre insan; önce yaşamsal olan, oksijen, su ve yiyecek gibi fizyolojik ihtiyaçları karşılamak ister. Bunlar karşılandıktan sonra, güvenlik ihtiyacının peşinden koşar. Güvenlik ihtiyacının ardından, aidiyet ve kabul edilme arayışında olur. Aidiyet ve kabul edilme ihtiyacından sonra özsaygı, özerklik, statü ve başkaları tarafından tanınma gibi ihtiyaçları karşılanmak ister. Son olarak, bütün bu ihtiyaçlar karşılandığında, kendini gerçekleştirme ihtiyacı için çaba gösterir.

İnsanların içinde büyüdüğü aile ortamı ve kültürel değerleri, hangi düzeydeki güdülerin daha belirgin ve baskın bir rol oynayacağını belirler. Bir diğer anlatımla, kültür ve bireysel farklılıklar hangi düzeydeki güdülerin daha belirgin ve baskın olacağını belirler. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde belirttiği beş rolü kabul ettiğinizi varsaydığımızda, ebeveyn olarak bu rolleri yerine getirmek oldukça karmaşıktır ^[12].

Fizyolojik İhtiyaçlar

Ebeveynlerin çocukların hayatta kalmasını sağlamak için ilk sorumluluğu; yiyecek, su ve barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bazı aileler için bu ihtiyaçları karşılamak bir endişe kaynağı olabilir. Önemli olan bu ihtiyaçların yeterli ve uygun düzeyde karşılanmasıdır.

Güvenlik İhtiyacı

Çocukların kendilerini güvende hissetmeye ihtiyacı vardır. Aynı zamanda güçlü ve bağımsız bireyler olarak yetişmeleri gerekir. Aşırı korumacı bir ebeveyn olmak, birtakım tehlikeler doğurur. Güvenlik önemlidir ancak metanetli ve kendine yetebilen bir birey olmak da önemlidir. Bu, koruyucu ebeveynlerin aşması gereken engellerden biridir.

Sevgi ve Ait Olma İhtiyacı

Çocuğun sevgi ve aidiyet duygusunu hissetmesini sağlamak da ebeveynlerin görevlerinden biridir. Farklı aileler olduğu gibi, farklı sevgi biçimleri de vardır. Kişilerin sevgiyi nasıl tanımladığı ve ifade ettiği değişiklik gösterir. Ebeveyn sevgisi yiyecek ve su gibi sabit bir kaynak değildir. Sevginin miktarına bakarak, çocuk için bu kadar sevgi çok fazla veya çok az denilemez. İki ya da daha çok çocuğa sahip olunması sevgiyi bölmez ^[12].

Çocuklara sevgi, değerli olma koşuluna bağlı olmadan verilmelidir. Bazı durumlarda kişiler sevgilerini belirli koşullara bağlı olarak gösterme eğilimindedir. Araştırmalar koşullu sevginin sağlıklı olmadığını göstermektedir. Toplumsal kurallar ve normlar, bireylerin bazı yönlerini olumlu bazı yönlerini ise olumsuz olarak değerlendirir. Çocuk bu durumu algıladığında değerli olmanın bazı koşulları olduğunu fark eder. Yani çocuklar başkalarının verdiği tepkilere bağlı olarak bazı davranışlarda bulunur. Örneğin; her insan doğal olarak kızgınlık yaşayabilir ancak bir çocuk, ebeveyninin verdiği tepkiler doğrultusunda, bu hissi inkâr edebilir veya gerektiğinde yaşayabilir. Çocuk her kızgınlık yaşadığında ebeveyni olumsuz tepki verirse, çocuk gelecekteki kızgınlık yaşantısını inkâr ya da çarpıtma eğiliminde olacaktır. Kızgınlık hissettiğinde kaygılanmaya başlayacak veya kendini kötü hissedecektir. Belki de kendini asla kızmayan biri olarak görmeye başlayacaktır. Ancak ebeveynler çocuğun kızgınlığını yargılamadan kabul ederse, çocuk böyle bir ihtiyaç hissetmeyecek ve gerektiğinde bu duyguyu yaşayabilecektir ^[13].

Saygı İhtiyacı

Çocukların nasıl bir hayat yaşadığı, kendilerine ve diğerlerine ne kadar saygı duyduklarıyla oldukça ilgilidir. Öz saygı, kişinin kendine ilişkin genel değerlendirmesidir. Gelişim dönemlerine göre bu değerlendirmede değişiklikler olabilir. *Benlik saygısı (öz saygı)*, benliğin genel değerlendirmesi anlamına gelir. Benlik kavramı ise benliğin, alana özgü, özel değerlendirmelerini içerir. Çocuklar yaşamlarının birçok alanında -akademik, sportif, dış görünüş vb.- öz değerlendirmeler yapabilir. Özet olarak benlik saygısı, genel değerlendirmeleri kapsarken; benlik kavramı belirli alanlardaki değerlendirmeleri içine alır.

Çocukların benlik saygısı çeşitli yollarla artırılabilir.

Çocukların benlik saygısı çeşitli yollarla artırılabilir. Benlik saygısını geliştirmek için çocuğun yaşadığı düşük benlik saygısının nedenlerini belirlemek önemlidir. Çocuklar, kendileri için önem taşıyan konularda başarılı olduklarında ve iyi performans gösterdiklerinde benlik saygıları en üst düzeye çıkar. Bu yüzden çocuklar, başarılı oldukları alanları bulmaya teşvik edilmelidir. Çocuğa gerçekleştirdiği etkinliklerde duygusal destek sağlanmalı, onun gelişimi ve başarıları onaylanmalıdır. Başarı, benlik saygısının artmasını sağlar, dolayısıyla çocukların başarmalarına yardımcı olunmalıdır. Gerçek becerilerin öğretilmesi başarıyı, başarı da benlik saygısını artırır. Çocukların problemlerle başa çıkmalarına yardımcı olmak da önemlidir. Çocuk bir problemle karşılaştığında o problemten kaçmak yerine başa çıkmayı denediğinde genellikle benlik saygısı artar ^[14].

Çocuğun öz-saygısını beslemek ona “sınırsız övgüde bulunmaktan”, “özel olduğunu” vurgulamaktan daha iyidir. Sınırsız övgü ve gerçekçi olmayan geribildirimler sağlıklı değildir. Bazı ebeveynler, çocuklarının her yaptığı davranışına insanlık için bir mucizeymiş gibi övgüde bulunmaktadırlar. Öğretmen ve ebeveynlerden gelen yerinde ve veriye dayalı övgüler, çocuğun başarılı olması için cesaretlendirilmesinde önemli bir yere sahiptir ancak bunlar yapıcı eleştiri ve çabaya yönelik olarak güçlendirilmezse, geçerliliği hızla kaybolur ve değersizleşebilir ^[12].

Ebeveynler çocuklarına “özelsin” demek yerine onları sevdiklerini söylemelidirler. Bu, şımarık ve narsist bir çocuk yetiştirmeye karşı çifte koruma sağlar, böylece özel muamele beklentileri yerine duygusal açıdan yakın bir ilişki vurgulanır. Anne babaların, öğretmenlerin ve diğer yetişkinlerin rolü, çocuklara dünyanın kendi etraflarında dönmediğini anlamalarına yardım etmek olmalıdır. Egoizmi ortadan kaldırmanın yollarından biri de başkalarıyla bir bağ kurmaktır ^[15]. İnsanlarla olan ortak yönlerin fark edilmesi önemlidir. Hepimiz farklıyız, ancak insan olarak pek çok ortak yanımız var. Çocuklara özel olduğu kadar, insanlarla ortak paylaşılan özelliklere sahip olduğu da vurgulanmalıdır. “Özel” olduğunu vurgulamak gerçekçi olmayan bir benlik saygısı oluşturabilir.

Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı

Maslow'un kuramında ihtiyaçlar hiyerarşisinin tepesinde kendini gerçekleştirme ihtiyacı yer alır. Kavram, bireyin doğuştan sahip olduğu potansiyeli ortaya çıkarabilme isteği olarak tanımlanmıştır. Maslow'a göre ebeveynler ve öğretmenler; öğrencinin kendilerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak amacıyla onları kabul etmeyi öğrenmeli, öğrencinin öğrenme stillerini, yeteneklerini, ilgilerini ve değerlerini tanımalı ve nasıl geliştirilebileceğini bilmelidir. Kendini gerçekleştirme; kendini ve diğerlerini kabullenme, spontanlık, açıklık, diğerleriyle göreceli derin ama demokratik ilişkiler kurma, yaratıcılık, mizah ve bağımsızlık gibi özelliklerle betimlenebilir-özünde psikolojik sağlıktır.

Ebeveynlik Tarzını Bulmak

1960'lı yıllarda Diana Baumrind üç temel ebeveynlik tarzını ortaya attığı geniş çaplı bir araştırma yapmıştır. Otuz yıl sonra E. Maccoby ve J. Martin bu çalışmayı geliştirip dördüncüyü keşfetmiştir. Bu dört tarz otoriter, demokratik, izin verici ve ihmalkâr ebeveynlik şeklinde sıralanmaktadır. Araştırmalar bu tutumların öğrencilerin başarıları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir ^[14].

1. Demokratik anne-baba

Bu tür anne-baba çocuklarını bağımsız olmaya teşvik eder ama yine de eylemlerine sınırlar ve kontroller getirirler. Kural koyarlar ama kuralların mantığını açıklarlar ve eleştirileri dinlerler. Sevgilerini hissettirirler ve çocukla iletişim kurarlar.

2. Otoriter anne-baba

Bu tür ana babalar çocuklarını kontrol ederler ancak onları dinlemezler, çocuklarıyla daha az ilgilenirler, bazen soğuk ve katı olurlar. Ceza ve emirleri oldukça sıkıdır.

3. İzin verici anne-baba

Bu tür anne-babalar çocuklarıyla yakından ilgilenir ancak onlardan pek bir şey istemezler, kural koymazlar, cezalandırmadan kaçınırlar. Genellikle tutarsız ve güvensizdirler. Bu tür anne-babaların çocukları da kendilerine güvenmez ve mutsuz olma eğilimindedirler.

4. İhmalkâr anne-baba

Ebeveynlerin olumlu ya da olumsuz olarak çocuklarının yaşamıyla son derece ilgisizdirler. Anne-babaları ihmalkâr olan çocuklar, anne-babalarının yaşamlarının kendilerinden daha önemli olduğu duygusu geliştirirler. Bu çocuklar sosyal olarak yetersiz olma eğilimindedirler. Düşük özsaygıya sahiptirler ^[14].

Ebeveynlerin, iyi ya da kötü, çocukları üzerinde kalıcı bir etkileri vardır. Araştırmalar, etkileşime ve iletişime açık kişilikteki ebeveynlerin güvenli bağlanan çocuklar yetiştirmeye yatkın olduğunu göstermektedir. Ayrıca kendi ebeveynleriyle iyi

anılar yaşamış anne babalar da güvenli bağlanan çocuklar yetiştirmeye yatkındırlar ^[16]. Ebeveynlerin yapabileceği şey, kendilerini tanımak, eğitmek, çocukların en iyi şekilde yetişmesi için imkânlar çerçevesinde uygun koşulları yaratmak, aktif destek olmak ve iyi birey olarak model olmaktır. Ebeveynlerin bu rolleri bilmeleri ebeveynlik sürecinin yarısıdır; diğer yarısı ise çocuğu tanımadır ^[12].

Ebeveynlerin yapabileceği şey, kendilerini tanımak, eğitmek, çocukların en iyi şekilde yetişmesi için imkânlar çerçevesinde uygun koşulları yaratmak, aktif destek olmak ve iyi birey olarak model olmaktır.

Çocuğu Tanımak

Çocuk yetiştirme sürecinde genetik faktörlerin mi yoksa çevresel faktörlerin mi etkili olduğu tartışılan bir konudur. “Doğacılar”, hayatımızı içsel kapasitemizin ve yaradılışımızın belirlediğini söyler: DNA’mız kaderimizdir. “Yetiştirmeciler” ise “kim olduğumuzu, içinde yetiştiğimiz çevresel koşullar ve hayatın bize verdikleri belirler” fikrini savunur. Araştırmalar kim olduğumuza genlerimizin %49, çevresel

faktörlerin ise %51 katkıda bulunduğuna işaret etmektedir ^[17].

Çocuklar doğduktan sonra mucizevi bir değişimden geçerler. Doğru beslenme, yeterli uyuma, dinlenme ve spor yapmaları koşuluyla beden, güç ve görünüş açısından *fiziksel* olarak değişirler. Beyinleri ve sinir sistemleri geliştikçe, *duygusal* anlamda gelişirler. Dünya ile ilgili bilgi ve anlayışları arttıkça, *bilişsel* olarak; yeteneklerini diğer insanlarla ilişkilendirdikçe *sosyal* olarak, hayatlarının anlamını, amacını, değerlerini ve sevgisini buldukça ruhsal olarak gelişirler. Bu süreçleri ayırt etmek önemlidir, ancak ayırmak yanlış yönlendirebilir; çocuğun gelişimi bir bütündür. Gelişim alanları birbirini etkiler ^[12]. Bu yüzden ebeveynlerin çocuklarının fiziksel gelişimleri ve sağlık durumları, sosyal duygusal gelişimleri, ilgileri, yetenekleri, mizacı, değerleri konusunda bilgi sahibi olmaları ve çocuklarının gelişimini bir bütün olarak tanımaları önemlidir.

Kişinin içinde bulunduğu yaşam döneminde başarması gereken görevleri ve kazanması gereken bazı özellikleri, geliştirmesi gereken davranışları ifade eden özelliklere *gelişim görevi* denilmektedir. Çocuklar gelişim görevlerini yerine getirme konusunda yardıma ihtiyaç duyarlar. Çocukları hangi yönlerden tanımak gerektiğine ilişkin bilgiler aşağıda verilmiştir.

Fiziksel gelişim ve sağlık durumu

Çocukların fiziksel gelişimi ve sağlık durumu öncelikli olarak bilinmelidir.

Sosyal gelişim

Çocukların bağlı bulundukları sosyal gruplarda başarılı olması için neleri bilmeleri, hangi becerileri geliştirmeleri ve nasıl davranmaları gerektiğini öğrenmeleri ile ilgilidir. Çocuklar ailelerinin, sınıflarının, küçük çalışma ya da oyun gruplarının, kulüplerin ve daha pek çok grubun üyesidirler.

Çocukların bağlı bulundukları sosyal gruplarda başarılı olması için neleri bilmeleri, hangi becerileri geliştirmeleri ve nasıl davranmaları gerektiğini öğrenmeleri ile ilgilidir.

Duygusal gelişim

Duygusal gelişim zihinsel gelişimin anahtarıdır. Araştırmalar, duygularını anlama ve kontrol etme becerisi gelişmemiş çocukların zihinsel potansiyellerini açığa çıkarmakta güçlük yaşadıklarını göstermektedir.

Sosyal ve duygusal gelişimle ilgili Sosyal Duygusal Öğrenme kavramı tanımlanmıştır. Sosyal duygusal öğrenme, kişilerin duygularını yönetmek, olumlu hedefler koymak ve elde etmek, başkalarını anlamak ve bunu ona göstermek, olumlu ilişkiler kurmak ve sorumlu kararlar almak için gerekli olan bilgi ve becerileri edinme ve etkili bir şekilde uygulama süreçleri olarak tanımlanmaktadır ^[18].

Yetenek

Yetenek temelde doğuştan getirildiği kabul edilen bir özelliktir ^[19]. Kişinin olası başarılarını göstermesi bakımından önemlidir. Yetenek, öğrencinin ulaşabileceği sınırları gösterir. Sözel yetenek, sayısal yetenek, şekil uzay yeteneği, mekanik yetenek gibi bireylerin yetenek alanları farklılaşabilir.

İlgi

İlgi kişinin belli bir nesneye veya nesne türüne bağlanması, ona yönelmesidir. Kişi neye ilgi duyuyorsa, onunla kendisini ilişkilendirmiş, bağlamış demektir. Her ilgi duyduğumuz şeyle uğraşıp onunla ilgili bir işte başarılı olamayabiliriz, ama bir işte başarılı olanlar o işe ilgi duyan kişiler arasından çıkar ^[19].

Mizaç

Davranış biçimleri, duygular ve karakteristik tepki biçimlerindeki bireysel farklılıklar içerir.

Davranış biçimleri, duygular ve karakteristik tepki biçimlerindeki bireysel farklılıkları içerir. Araştırmacılar mizacın üç temel türünü tanımlamışlardır. (1) *kolay çocuk*, genellikle pozitif duygu durumundadır, bebeklikte hızlıca düzenli alışkanlıklarını oluşturur ve

yeni deneyimlere kolayca uyum sağlar. (2) *Zor çocuk*, olumsuzca tepki verir ve sıklıkla ağlar, düzensiz günlük alışkanlıklarla ilgilenir ve değişimi kabul etmesi yavaştır. (3) *Yavaş hareket eden çocuk*, düşük faaliyet düzeyine sahiptir, kısmen olumsuz ve düşük yoğunlukta duygu durum sergiler. Boylamsal bir araştırmada, çocuklardan %40'nın kolay, %10'nun zor ve %15'nin yavaş hareket eden çocuk olarak sınıflandırılmıştır. Çocukların %35'nin bu üç örüntüden birine girmediği görülmektedir ^[14]. Mizacın genel olarak eğitim sürecinde özel olarak da rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinde kullanılması gerektiğini öne süren ve buna uygun program, ölçme aracı ve müdahale programları geliştirilmektedir ^[20].

Değer

Değer bir şeyin arzu edilebilir ya da edilemez olduğu hakkındaki inançtır ^[21]. Değer, genellikle belli durumları diğerlerine tercih etme yönünde genel ve yaygın bir eğilim olarak görülür. Örneğin şu anda bu kitabı okumayı, başka bir etkinliğe göre daha değerli gördüğünüz için okuduğunuz söylenebilir. Kişisel değerler; bizlere neyin iyi, yararlı, önemli, kullanışlı, güzel, istenir, yapıcı vb. olduğuna dair içsel referans çerçevesi sağlar. “Hangi eylem beni heyecanlandırır?” sorusunun cevabı ile aynı şey olarak görülmektedir. Yetişkinler değerleri ile uyumlu değilse çocukların uyumlu olmaları beklenmemelidir ^{[22],[24]}.

Yetişkinler değerleri
ile uyumlu değilse
çocukların uyumlu olmaları
beklenmemelidir.

Çocukların değerlerinin ebeveynler tarafından bilinmesi gereklidir. Çocuğun nelere önem verdiği, nelere önem vermediği ebeveynlerin onları tanımada işlerini kolaylaştırabilir. Özellikle gelişim görevi olarak değerlerini berraklaştırmaya çalışan ergenlik dönemindeki bireyler, değerlerinin belirlenerek kendilerine bildirilmesine ihtiyaç duyabilirler. Bu süreçte öğretmen ve ebeveynler önemli rol oynar.

Ebeveynlerin çocukları tanımlarının yanında, kaliteli uyumasını sağlaması ve çocuğu harekete geçirmesi de önemlidir.

Çocuğun Kaliteli Uyumasını Sağlamak

Uyku insan yaşamında önemli bir rol oynar. Uykunun bizi yorgunluk hissinden kurtaran bir dinlendiriciden daha fazlası olduğu bilinmektedir. Zihinsel, fiziksel ve duygusal sağlık için uyku her açıdan yararlıdır. Öğrenme, hatırlama, mantıklı kararlar verip seçimler yapabilmemiz açısından yaşamsal önem taşır. Uykunun bağışıklık sistemini güçlendirdiği, enfeksiyonu önlediği ve her türlü hastalığı engelleyip insülin ve glikoz dengesini ayarlayarak vücudun metabolik durumunu yenilediği belirtilmektedir. Ebeveynlerin çocuklarının sağlıklı olması için atacağı en iyi adımlardan biri, onların sadece yeteri kadar uyuduklarından değil, aynı zamanda ihtiyaç duydukları kaliteli uykuyu aldıklarından emin olmaktır ^{[12],[24]}.

Çocuğu Harekete Geçirmek

Çocukları hareket geçirmek önemlidir. Bir topa vurmak, ip atlamak, ya da denge tahtasında dengede durma gibi fiziksel etkinlikler çocukların gelişen becerilerini düzgün hâle getirmeleri için gereklidir ^[14].

Fiziksel aktivite, beyinde canlandırıcı etkilere yol açar. Stresi ve depresyonu yatıştırmak açısından çok değerlidir.

Fiziksel aktivite, beyinde canlandırıcı etkilere yol açar. Stresi ve depresyonu yatıştırmak açısından çok değerlidir. Egzersizin beynin alt yapısını fiziksel olarak güçlendirdiği, bu süreci tersine döndürebilen bir dizi nörokimyasal madde ve büyüme faktörü ürettiği bulunmuştur ^[12].

Araştırmalar, fiziksel etkinliklerin kişiler arası ilişkilerin kurulması ve devam ettirilmesinde önemli olduğunu göstermektedir. Bu etkinliklerde çocuklar, grubun ortak amacı doğrultusunda beraber çalışma imkânı bulurlar. Grup içinde arkadaşlıkları gelişir. Arkadaşlıkları geliştikçe sosyalleşme hızlanır.

Aktif katılım ile fiziksel gelişim arasında ilişki vardır. Aktif katılımıla öğrenci hem katılımdan zevk alır hem de daha kalıcı öğrenmeler gerçekleştirilebilir. Aktif katılım uygulamaları iyi değerlendirilirse kendi kendini pekiştiren bir işleyiş oluşturulabilir ^[23]. Fiziksel aktivite, en iyi koşullarda beyinde canlandırıcı etkilere yol açar. Stresi ve depresyonu yatıştırmak açısından çok değerlidir. Oyun oynamalarına izin vermek, hem çocukların harekete geçmesine fırsat yaratır hem de eğlenme ihtiyacını giderir.

Özet

Çocuğun gelişiminde kalıttan sonra etkili olan unsur çevredir. Çevre deyince ilk akla gelen aile olmaktadır. Ailenin çocuğu yetiştirirken ona karşı olan tutumu ve yaklaşım biçimi, çocuğun kişiliğini ve diğer bireysel özelliklerini biçimlendirmektedir.

Ebeveyn katılımı; anne-babanın öğrencinin eğitim yaşamına olumlu bir şekilde ve etkin olarak katılması, öğrencinin eğitim yaşamında yer alması ve ebeveynin becerilerini ortaya koyma sürecidir. Ev temelli katılım, okul temelli katılım ve iş birliği temelli katılım olmak üzere ebeveyn katılımı üç alt başlıkta incelenmektedir: Okul öncesi, ilköğretim, ortaokul ve lise düzeyinde çalışan rehber öğretmen/psikolojik danışmanlar ebeveyn katılımına büyük önem vermektedirler. Öğretim kademelerine göre ebeveyn katılımının içeriği farklılaşabilmektedir.

Günümüzde yaşanan hızlı değişimlere bağlı olarak ebeveynler, çocuk yetiştirme konusunda bazı sıkıntılar yaşayabilmektedirler. Bu süreçte anne-babalar önce kendi eğitimlerinin sorumluluğunu üstlenmek durumundadırlar.

Öğrenmenin meydana gelebilmesi için öğrencinin motive olması gerekmektedir. Motivasyon, bireyi harekete geçiren durum şeklinde tanımlanabilir.

Çocuk yetiştirme sürecinde ebeveynlik tarzları; otoriter, demokratik, izin verici ve ihmalkâr ebeveynlik olarak dört grupta incelenmektedir. Araştırmalar, bu ebeveynlik tarzlarının öğrencilerin başarıları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Ebeveynlerin çocuklarını tanımaları onlarla olan iletişimlerini olumlu yönde etkiler. Ebeveynlerin çocuklarının başta fiziksel gelişimleri ve sağlık durumları olmak üzere; sosyal ve duygusal gelişimleri, ilgileri, yetenekleri, mizacı, değerleri, benlik saygısı, akran ilişkileri vb. konularda bilgi sahibi olmaları ve çocuklarının gelişimini bütün olarak tanımaları önemlidir.

Ebeveynlerin çocukları tanımalarının yanında kaliteli uyumasını sağlaması ve çocuğu harekete geçirmesi de önemlidir.

Kaynakça

- [1]. http://www.ua.gov.tr/media/wqyddmum/veli_okul_isbirligi.pdf
- [2]. Herman, J.L., Yeh, J.P. (1983). Some effects of parent involvement in schools. *Urban Rev* 15, 11-17 <https://doi.org/10.1007/BF01112339>
- [3]. Kaya, Ö. (2011). İlköğretim birinci kademe öğrencilerinde ebeveyn katılım algısını açıklamaya yönelik bir model geliştirme (Yayınlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı.
- [4]. Akkök, F. (2006). Ailelerin eğitim sürecine katılımı. *İlköğretimde rehberlik*, içinde (Ed.:Yıldız Kuzgun). Ankara: Nobel.
- [5]. OECD (2012). Let's Read Them a Story! The Parent Factor in Education. Paris: OECD Publishing.
- [6]. Harris, A. and Goodall, J. (2007). Engaging Parents in Raising Achievement. Do Parents Know They Matter? London: Department for Children, Schools and Families. Available at: <https://dera.ioe.ac.uk/6639/1/DCSF-RW004.pdf>
- [7]. Schmidt, J.J. (2017). *Okullarda psikolojik danışma ve rehberlik-Öğrenciler için kapsamlı psikolojik danışma ve rehberlik programları*. Beşinci basımdan çeviri: (Çev.Ed.: Süleyman Doğan). Ankara: Nobel
- [8]. Bacanlı, H. (2009). Anababa eğitimi. *Muradiye*, yıl 5, sayı 20
- [9]. Ginsberg, M.B. & Wlodkowski, R.J. (2015) Motivation and culture. J.M. Bennett (Ed.), *The Sage encyclopedia of intercultural competence* (s.634-637). içinde. Los Angeles: Sage. Akt: Erkan, S. (2020). *Kültüre duyarlı psikolojik danışma*. Ankara: Pegem
- [10]. Reeve, J. (2009). *Understanding motivation and emotion*. Hoboken, NJ: Wiley. Akt: Erkan, S. (2020). *Kültüre duyarlı psikolojik danışma*. Ankara: Pegem
- [11]. Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224-253. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>
- [12]. Robinson, K ve Aronica, L. (2018). *Siz, çocuğunuz ve okul: Çocuğunuzun eğitimi için en iyi yolu keşfedin!* Sola Yayınları.
- [13]. Murdock, N. L. (2019). *Psikolojik danışma ve psikoterapi kuramları: Olgu sunumu yaklaşımıyla*. (Çeviri Ed.: Füsün Akkoyun). Ankara: Nobel
- [14]. Santrock, J.W. (2019). *Yaşam boyu gelişim: Gelişim psikolojisi*. (Çeviri ed.:Galip Yüksel). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- [15]. Twenge, J.M. ve Campbell, W. K. (2010). *Asrın vebası narsisizm illeti*. (Çeviren: Özlem Korkmaz) İstanbul: Kaknüs Psikoloji
- [16]. Brooks, D. (2016) *Sosyal hayvan*. (Çeviri: Orhan Düz). İstanbul: Say
- [17]. Macrina Cooper-White, "Nature or Nurture? The Long-Running Debate May Finally Be Settled." Huffington Post, May 29, 2015, [http:// www.hunffingtonpost.com/2015/05/20/nature-nurture-debate-settled_n_7314120.html](http://www.hunffingtonpost.com/2015/05/20/nature-nurture-debate-settled_n_7314120.html).
- [18]. Weissberg, R.P. & Cascarino, J. (2013). Academic learning + social-emotional learning = nationalpriority.PhiDeltaKappan,95(2),8-13.doi.org/10.1177/003172171309500203
- [19]. Kuzgun, Y. (2019). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- [20]. Selçuk, Z. ve Yılmaz, E.D. (2015) *Rehber benim. Dokuz tip mizaç modeline göre rehberlik yaklaşımlarına giriş*. Ankara: Pegem
- [21]. Güngör, E. (2000). *Değerler psikolojisi üzerinde araştırmalar*. İstanbul: Ötüken Yayınları
- [22]. Bacanlı, H. (2011). Değer, değer midir? *Eğitime bakış dergisi*. 7(19), 18-21.
- [23]. Yüksel, G. (2003). İlköğretim öğrencilerinin gelişim alanları, gelişim alanlarının işaretçisi olan ihtiyaçlar ve geliştirilmesi gereken beceriler: Bu süreçte rehber öğretmenin işlevleri: Kuramsal bir inceleme. *Millî Eğitim Dergisi*, sayı 159.
- [24]. Bacanlı, H. (2017). *Değer bilinçlendirme yaklaşımı*. Konya: Çizgi Yay.